

ISMERTETÉSEK.

Csomár Zoltán: *A csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húszéves története (1918—1938).* M. kir. állami nyomda kirendeltsége. Ungvár, 1940. 226 l.

Kevés könyv címe utal annyira tartalmára, mint ezé. Mielőtt a könyvet olvasnánk, sokat olvashatunk ki már a címből is: *A cseh államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház története (1918—1938)*. Kiolvassuk belőle, hogy a könyv lapjain az impériumváltozástól a felszabadulásig terjedő kétévtizedes *küzdelemről* lesz szó. A küzdő fél a magyar református egyház egy része volt, az a része, amely nemcsak a maga akarata, hanem az igazság ellenére is egy tőle nem pusztán idegen, de vele ellenséges államkeretbe, a csehszlovák államba kényszerítettetett bele. A csehszlovák állam és a magyar református egyháznak ez állam területére eső része között a kapcsolatot az erőszak és a kényszer alkotta meg, a viszony jellemzője nem is lehetett más, mint a küzdelem. Küzdelem a csehszlovák állam területén élő negyedmillió magyar reformátusért: éspedig nemcsak különlegesen egyházi szabadságjogokért, hanem magáért a magyarságért való küzdelem, mert az Íge magyar nyelven való szabad hirdetése szorosán összefonódik a magyarul való oktatás szabadságával és az eszköz sem más, mint a magyar szó és írás.

Mindezt érezzük már CSOMÁR könyvének címéből is, a különböző mozzanatokat pedig négy főrészbe foglalva olvassuk. Az első rövid történeti visszapillantást ad a cseh megszállás idejére, a szervezkedés munkájára, stb. A második főrész elsősorban a cseh idők alatti református iskolaügy, a lelkész- és tanítóképzés és különböző egyházi intézmények (diákinternátus, árvaházak, stb.) történetét öleli fel. A negyedik a csehszlovákiai magyar református egyház belső hitéletébe enged bepillantást.

Ebbe a keretbe illeszkedik bele a harmadik főrész; összefoglaló címe: *Irodalom, sajtó* (173—186 lapok). Az egyházi irodalom és sajtó kérdése különösen nehéz problémája volt a kényszerűségből cseh uralom alá szakadt magyar reformátusságnak. A csehek szellemi határzára, amely minden eszközzel megakadályozta magyarországi nyomtatványoknak a megszállt területi magyarsághoz való jutását, nem en-

gedte át az egyházi irodalom termékeit sem, a mégis átcsempészett anyag pedig nem lehetett döntő befolyással a felvidéki református magyarság széles rétegeire. Ennek a hiánynak pótlására történt kezdeményezés volt egy *Református Irodalmi Társaság* megalakítását célzó indítvány. Sok lelkesedéssel fogtak neki az egyházi vezetők az indítvány megvalósításához. Sajtó- és védőirodát terveztek Losoncra, azután hitépítő családi néplapnak és traktátusoknak iratását, kiadását és terjesztését, a teológiai irodalomnak önálló művek kiadásával való gyarapítását és irodalmi erőknek a társaság számára való munkábaállítását vették programjukba. A Társaság ügye azonban nem jutott tovább a tervezésnél és megalakulásnál, amiben egyéb körülmények között közrejátszott az is, hogy a cseh-megszállott területeken szervezett református egyház törvényeit az államhatalom soha jóvá nem hagyta.

Sikerrel járt azonban BERTÓK BÉLA vállalkozása, aki a húszesztendősi megszállás alatt a felvidéki és kárpátaljai református sajtóügy egyik kiemelkedő egyénisége volt. 1923-ban *Szeretet* címen kéthetenként megjelenő néplapot indított. Az átlag hatezres példányszámú lap évenként népszerű *Szeretet-naptárt* is adott ki. Vallásos traktátusok, színdarabok kiadását a *Szeretet Kiskönyvtár*ában tette lehetővé BERTÓK BÉLA, az intézményesen megszervezett *iratterjesztéssel* pedig behozta a magyarországi és erdélyi református egyházi irodalom mindama termékeit, amelyeket a cseh cenzúra átengedett.

A felvidéki és kárpátaljai reformátusság az egyházi irodalom terén annyira autarkhiára törekedett, hogy — szintén BERTÓK munkájával — saját nyomdát is állított fel: a Beregszászot, majd Munkácson működött *Kálvin-nyomdát*.

A cseh megszállás alatt élő református magyarság időszakos lapjai közül egyik igen jelentős orgánus volt az egyház hivatalos lapja, az 1921. januárjától 1938. végéig megjelent *Református Egyház és Iskola*.

CSOMÁR felsorolásában szerepel a többi folyóirat és újság is: a már említett és legelterjedtebb néplap, a *Szeretet* és az elnyomatás utolsó évében laptársa: az *Összefogás*; a három diák-folyóirat: *Baráti Szó*, *Református Leány* és *Református Élet*; a gyakorlati teológiai folyóiratok: a *Református Sion* és az *Útmutató*; a komáromiak hivatalos közlönye: a *Kis Tükör*, a külmisziós tárgyú *Hajnal* és az általános érdeklődésű *Református Világszemle*. Ezeknek egyrésze még régebben, más része a felszabadulással szűnt meg. Tovább élnek a *Kis Tükör*, a *Református Világszemle* és az *Útmutató Felvidéki Prédikátor* címen.

A folyóiratok után a megszállás ideje alatt megjelent könyvek, füzetek és tankönyvek jegyzékét adja CSOMÁR ZOLTÁN. Összesen hatvanánál több cím szerepel a jegyzékben „BERTÓK BÉLÁnak, a kárpátalji egyházkerület püspökének szerkesztésében és kiadásában megjelent könyvek és füzetek“ és „egyéb kiadásban megjelent művek“ kettős csoportosításon belül. Az első csoportnál nem tünteti fel CSOMÁR, hogy a felsorolt művek a *Szeretet Kiskönyvtár*ba tartoznak-e vagy sem. Egyébként is könyvészeti leírásai, sajnos, nem elég pontosak. Csak szerző, cím és megjelenési év szerepel, hely, kiadó, nyomtató megnevezése, alak és terjedelem jelzése nélkül. Így azután például nemigen lehet következtetéseket levonni arranézve, hogy melyik nyomtatvány volt apróbb traktátus vagy füzet s melyik nagyobb igényű munka. Éppen ezért CSOMÁR kezdő lépése után összeállítandó lenne a cseh megszállás alatt élt magyar reformátusság egyházi irodalmának pontos bibliográfiája.

Ezek a folyóiratok, könyvek (köztük a felvidéki reformátusság gyülekezeti énekeskönyve, amelynek történetét CSOMÁR külön fejezetben mondja el), s az összes egyházi hatóságok (Zsinat, Konvent, egyházkerületek és egyházmegyék) gyűléseinek kinyomott *jegyzőkönyvei* ugyanis a húszéves elnyomás református egyháztörténetének, sőt az egész kisebbségi magyarság történetének becses, hiteles forrásai. Különösen áll ez a különböző jegyzőkönyvekre, amelyek az eseményeket híven tükrözik vissza és a véleményeket, állásfoglalásokat a valóságnak megfelelően rögzítették le, mintegy tudván, hogy a bátor kiállásért való üldöztetés árán is meg kell őrizni az igazságot a jövődörténeti kutatás számára. Ezekre a tényekre is rámutat CSOMÁR ZOLTÁN és munkájának különösen értékes részei azok, amelyekben ezeket a megállapításait foglalja írásba.

HARSÁNYI ANDRÁS.

Szabó Géza: *Geschichte des Ungarischen Coetus an der Universität Wittenberg. 1555—1613*. Akademischer Verlag. Halle (Saale) 1941. 158 l. (Bibliothek des Protestantismus im Mittleren Donaauraum. Hrsg. von MICHAEL BUCSAY, Band II.)

A reformáció évtizedeiben a prédikátoroknak készülő magyarországi ifjak leglátogatottabb külföldi tanulmányi helye Wittenberg volt. Oly nagy számban keresték fel a magyarok LUTHER és MELANCHTON egyetemét, hogy a XVI. században alkalmasnak látszott egy a kinn tanuló magyar diákokat összetartó szervnek a felállítása. 1555-ben megalapították a wittenbergi *Coetus Ungarorumot*. A coetuson belül komoly közös tudományos munkálkodás folyt. Erre utal az is, hogy a coetus tagjai *önálló könyvtárt* gyűjtöttek maguknak.